

ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Екологічна позиція та особисті норми в регуляції екологічно значущої поведінки*

Басва Каріна Олегівна

аспірантка кафедри прикладної психології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи 6, Харків, 61162, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4840-3808>
e-mail: baieva.karina@gmail.com

Анотація. В роботі перевіряється провідна роль екологічної позиції (І. Крґж) в процесі активації особистих норм як чинника проекологічної поведінки. Екологічна позиція як світоглядна позиція розкривається через наділення "статусом" основного джерела життєдіяльності біосфери або грошей, яке зумовлює різну оцінку екологічної діяльності. Для вивчення особистих норм використана модифікована методика Розенцвейґа (І.Крґж, 1995). Вибірка складалася з 161 респондента. Перевірка моделей регуляції проекологічної поведінки здійснювалася методами моделювання структурними рівняннями. Встановлено, що екологічна позиція здійснює опосередкований вплив на проекологічну поведінку – через відстоювання проекологічних норм та просоціальних норм міжособистісної взаємодії. При цьому біосферна орієнтація підсилює готовність захищати норму, що, в свою чергу, посилює оцінку ситуації, в якій завдається шкода природі або людям, ненормальною. Таким чином, реалізація біосферної позиції особистості через прийняття ролі захисника норм справедливості сприяє активації особистої екологічної норми і тим самим підтримує проекологічну поведінку в побуті. Прийняття просоціальних норм міжособистісної взаємодії стає стимулом для проекологічної поведінки в побуті, якщо воно протидіє зневажанню правами інших, коли ж просоціальна позиція в міжособистісній взаємодії просто прийнята під соціальним тиском (прагнення не виділятися, слідувати правилам соціуму або небажання бути на місці того, кого звинувачують у шкоді), це буде негативно відбиватися на проекологічній поведінці в побуті.

Ключові слова: особистість, світогляд, екологічна позиція, особисті норми, проекологічна поведінка, регуляція поведінки.

Постановка проблеми. Дії людей, незалежно від того, визнають вони це чи ні, змінюють природне середовище. Зміни екосистем набули таких масштабів, що в майбутньому ставлять під загрозу виживання самого людства. Поки дії людей не призвели до повного екологічного колапсу, важливо замінити звичну екоруйнівну поведінку індивіда на екозберігаючу. Проблема в тому, що більшість людей не вбачає зв'язку між задоволенням власних потреб та руйнацією природного оточення, а екоруйнівні дії суб'єктивно розцінюються як норма. Тому для розробки психологічно ефективних способів стимулювання проекологічної поведінки на індивідуальному рівні є необхідним аналіз особистісних чинників, що регулюють екологічно значущу поведінку. У низці досліджень (Крґж, 2013) підтверджена важлива роль екологічної позиції особистості в регуляції екологічно значущої поведінки, однак відкритим залишається питання про те, яке місце в системі такого регулювання займають особисті норми. Адже, відповідно до теорії А. Ейджена, особисті норми є одним з факторів формування наміри до певної поведінки в цілому (Ajzen, 1991). Тому актуальним є визначення місця особистих норм в

регуляції екологічно значущої поведінки в залежності від екологічної позиції особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні норми, відображаючи загальноприйняті правила дії в різних ситуаціях, включаються в регуляцію поведінки (наприклад, Ельстер, 1993). Для того, щоб соціальна норма визначала індивідуальну поведінку, вона повинна бути прийнята суб'єктом. Так, стосовно екологічно значущої поведінки показано, що фермери будуть слідувати соціальним нормам, які диктують необхідність турботи про землю, за умови, що ці норми релевантні їхнім особистим переконанням (Qiu, Zhong, & Huang, 2021). В. Setiawan, A. Afiff, і I. Heruwasto (2021) підтвердили: особисті проекологічні норми активізуються і підтримуються у людей, які усвідомлюють наслідки своїх дій і відчують відповідальність за зростання екологічних проблем, і в такому випадку, ці особисті норми впливають на екологічну споживчу поведінку. Варто зауважити, що орієнтація на соціальні норми посилюється в невизначеній ситуації, отже, якщо людина не має адекватного уявлення про екологічну ситуацію і вплив своїх дій на неї, вона буде діяти у відповідності з існуючими

* **How to cite:** Baieva, K. (2021). Ecological Worldview Position and Personal Norms in the Regulation of Ecologically Significant Behavior, *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. A Series of «Psychology»*, 70, 44-50. (in Ukrainian). <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2021-70-06>

соціальними нормами (Poškus, Pilkauskaitė Valickienė, & Kuzinas, 2019). Якщо проекологічні норми тільки зароджуються в суспільстві, то окремий його представник, слідуючи екоруйнівним зразкам поведінки через недостатню поінформованість, не сумніватиметься в правильності своїх дій. Також він не буде відчувати: - тягар відповідальності за негативні наслідки таких дій, - потребу діяти інакше, - бажання поширювати проекологічні норми, - вину при надмірному споживанні ресурсів. Інакше кажучи, він буде вільний від психологічних наслідків порушення сформованих особистих проекологічних норм, на які вказують Bronfman et al (2015) та Arundati, Sutiono, & Suryono (2020).

Оскільки проекологічні норми націлені на збереження природного оточення, слід очікувати, що прийняття таких норм обумовлено домінуванням біосферних сенсів в екологічній позиції.

Екологічна позиція займає центральне місце в теорії смислової регуляції екологічно значущої поведінки (Кряж, 2013), визначаючи екозберігаючу або екоруйнівну спрямованість поведінки. Ця світоглядна позиція розкривається через надання «статусу» головного джерела життєдіяльності біосфері або грошам, обумовлюючи різну оцінку екологічної дійсності (Кряж, 2013) Тому, в нашому розумінні, екологічна позиція може впливати на усвідомлення наслідків своїх дій для екосистем, яке активує особисті проекологічні норми.

Метою даної роботи стала перевірка ролі екологічної позиції в процесі активації проекологічних норм, а також просоціальних норм міжособистісної взаємодії як чинників регуляції екологічно значущої поведінки. Ми використовуємо словосполучення «проекологічні норми» і «просоціальні норми» з метою підкреслити, що проекологічні норми пов'язані, в першу чергу, з вимогою вчиняти екологічно відповідально в рамках взаємодії з природним оточенням, а просоціальні норми міжособистісної взаємодії пов'язані з відстоюванням негласних загальновідомих норм в спілкуванні з іншими людьми. Проекологічні та просоціальні норми поєднують турбота про справедливість, про дотримання прав – не лише своїх, а й інших, так само як наслідки проекологічної і просоціальної поведінки об'єднують сприяння благополуччю інших живих істот.

Методи і організація дослідження. Екологічна позиція вивчалася за допомогою опитувальника екологічних установок «Еко 30» (І. В. Кряж, 2013). У цій роботі враховувалися дві шкали:

1. Шкала біоцентризма – вивчає біосферне занепокоєння і вказує на готовність визнавати права інших тварин в контексті взаємодії з природним оточенням. Коефіцієнт узгодженості шкали за показником альфа Кронбаха дорівнює 0,61.

2. Шкала «Гроші» (фінансово-економічні пріоритети) – вказує на бачення грошей як всеспільного засобу для вирішення екологічних проблем. Коефіцієнт альфа Кронбаха склав 0,80.

По обох шкалах, отримані показники відхиляються від нормального розподілу.

Орієнтація на прийняття проекологічних норм або норм міжособистісної взаємодії і ставлення до порушення проекологічних норм вивчалися за допомогою методики Розенцвейга в модифікації І. В. Кряж (Кряж, 1995). Вона складалася з 16 картинок - ситуацій, з яких 8 – це спеціально розроблені ситуації звинувачення, що моделюють екологічно значущі ситуації. У цих ситуаціях один з персонажів робить іншому зауваження щодо його дій, які негативно відбиваються на природному оточенні або безпосередньо шкодять іншим живим істотам. Інші 8 ситуацій були взяті з методики Розенцвейга і представляли собою 4 ситуації перешкоди та 4 ситуації звинувачення. Ця методика пропонувалася нашим респондентам першою і давалася у вигляді книжечки, щоб в процесі заповнення вони не бачили всі картинки одночасно. Виконання методики проходило в 2 етапи. На першому – пропонувалося уявити, що може відповісти персонаж на зауваження в кожній з ситуацій, і написати свою відповідь в порожньому квадраті праворуч від цього персонажа. На другому етапі респонденти повинні були ще раз подивитися на кожен малюнок і відзначити галочкою той персонаж, на місці якого їм легше собі уявити.

Було підраховано, скільки разів кожен респондент ідентифікував себе з «обвинувачем», окремо – в екологічних ситуаціях і в стандартних ситуаціях. «Обвинувач» – той, хто робить зауваження, людина, яка в екологічно значущих ситуаціях відстоює проекологічні норми, а в звичайних ситуаціях – норми соціальної взаємодії. Крім цього, враховувалися два показники, отримані при аналізі відповідей, що даються респондентами в екологічних і стандартних ситуаціях, і умовно названі: «Екоруйнівна поведінка як норма» (екологічні ситуації) та «Асоціальна поведінка як норма» (стандартні ситуації) – кількість відповідей, в яких дії того, кому роблять зауваження, оцінюються як нормальні, природні, максимально правильні, а сама ситуація видається малозначущою.

Для вивчення екологічно значущої поведінки був використаний опитувальник-самозвіт проекологічної поведінки в побуті з 10 пунктів. Коефіцієнт альфа Кронбаха – 0,78.

Вибірку склали 161 особа (62,1% жінок, середній вік – 25,4 років).

Для аналізу даних застосовані: коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, моделювання структурними рівняннями з використанням методу ADFG.

Таблиця 1. Значущі кореляції між досліджуваними показниками (метод рангових кореляцій Спірмена, * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$)

Змінні	1	2	3	4	5	6
1. Біоцентризм	-	-,61**	,35**	,20*	-	-
2. Гроші	-,61**	-	-,37**	-,28**	-	-
3. Позиція «Обвинувач» в екологічних ситуаціях	,35**	-,37**	-	,65**	,19*	-
4. Позиція «Обвинувач» в стандартних ситуаціях ¹	,20*	-,28**	,65**	-	-	-
5. «Екоруйнівна поведінка як норма» (екологічні ситуації)	-	-	,19*	-	-	,27**
6. «Асоціальна поведінка як норма» (стандартні ситуації)	-	-	-	-	,27**	-
7. Проекологічна поведінка в побуті	-	,17*	,27**	-	-,22**	-

Примітка: ¹ вибір позиції звинувачує в 4 ситуаціях звинувачення з методики С. Розенцвейга.

За результатами кореляційного аналізу, показники екологічної позиції (шкали: «Біоцентризм» і «Гроші») пов'язані з вибором позиції «Обвинувач» в екологічних (0,35, $p < 0,01$; -0,37, $p < 0,01$) і стандартних ситуаціях (0,20, $p < 0,05$; -0,28, $p < 0,01$). Показник «Гроші» слабо негативно пов'язаний з проєкологічною поведінкою в побуті (-0,17, $p < 0,05$). Ці взаємозв'язки дозволяють висунути припущення про те, що екологічна позиція впливає на проєкологічну поведінку опосередковано через прийняття проєкологічних норм або норм міжособистісної взаємодії.

Виклад основного матеріалу і результати дослідження

Були вивчені кореляційні зв'язки між показниками: екологічної позиції, прийняття проєкологічних норм і норм міжособистісної взаємодії, проєкологічної поведінки (табл. 1).

Кореляції показників вибору позиції «Обвинувач» в різних ситуаціях між собою, а також їх кореляції з оцінкою поведінки обвинувачуваного персонажа як нормативного («Екоруйнівна поведінка як норма» та «Асоціальна поведінка як норма») і з проєкологічною поведінкою (табл.1) дозволяють припустити, що екологічна позиція впливає на проєкологічну поведінку опосередковано через готовність відстоювати норми (ідентифікація з обвинувачем) і прийняття / неприйняття дій, які шкодять іншим, як норму. Для перевірки такого припущення були побудовані і перевірені дві структурні моделі (рис. 1-2).

Рисунок 1. Модель впливу екологічної позиції на відстоювання проєкологічних норм, оцінку шкоди живому і проєкологічну поведінку ($\chi^2 / df = 5,45/7$; $p = 0,61$; RMSEA 0,04; GFI 0,99; AGFI 0,97)

Перша модель представлена двома латентними факторами: «Екологічна позиція» і «Шкода живому як неприпустима ситуація» (виключає сприйняття у якості нормативної шкоди, що завдається природі в екологічно значущих ситуаціях і людям в звичайних ситуаціях взаємодії) та двома маніфестними змінними: «Проекологічна поведінка в побуті», позиція «Обвинувач» в екологічно значущих ситуаціях. Відзначимо, що

пунктирною лінією в цій та інших моделях позначений шлях, значущість якого нижче, ніж 0,05, але виключення якого значно погіршує показники придатності моделі. Згідно з моделлю на рис.1, екологічна позиція впливає на проєкологічну поведінку опосередковано через прийняття проєкологічних норм, яке, в свою чергу, не дає розглядати шкоду природному оточенню й іншим людям як норму. Також зберігається і прямий, хоча

і дуже слабкий, вплив екологічної позиції на поведінку.

З огляду на припущення, що вплив екологічної позиції на активацію норми може бути

опосередкований вибором позиції обвинувача в звичайних ситуаціях міжособистісної взаємодії, була перевірена модель з цим показником (рис. 2).

Рисунок 2. Модель впливу екологічної позиції на відстоювання норм міжособистісної взаємодії, оцінку шкоди живому і проекологічну поведінку ($\chi^2/df = 4,26 / 7$; $p = 0,75$; RMSEA 0,04; GFI 0,99; AGFI 0,98)

Модель на рис. 2 показує, що екологічна позиція впливає на проекологічну поведінку як прямо, так і через готовність відстоювати просоціальні норми міжособистісної взаємодії в соціумі (позиція «Обвинувач» в стандартних ситуаціях), яка, в свою чергу, сприяє розгляду вчинків, які шкодять людям і природі, як невідповідних критеріям нормативної поведінки.

Окремо була перевірена модель, що включає вибір ролі обвинувача як в екологічних, так і в звичайних ситуаціях, але без латентної змінної «Шкода живому як неприпустима ситуація» (рис.3), та модель з маніфестною змінною «Екоруйнівна і асоціальна поведінка як норма» (або

«Ненормативна поведінка як норма») (рис.4). Останній показник є сумою кількостей відповідей у різних (екологічних та стандартних) ситуаціях, в яких дії того, кому роблять зауваження, оцінюються як нормальні, природні, максимально правильні, а сама ситуація видається малозначущою. Цей показник був використаний як заміна латентній змінній «Шкода живому як неприпустима ситуація». Заміна обумовлена прагненням включити до моделі одночасно два показники прийняття ролі «обвинувача» (в екологічних і стандартних ситуаціях), при цьому врахувавши рекомендації до обсягу вибірки при використанні методу моделювання структурними рівняннями.

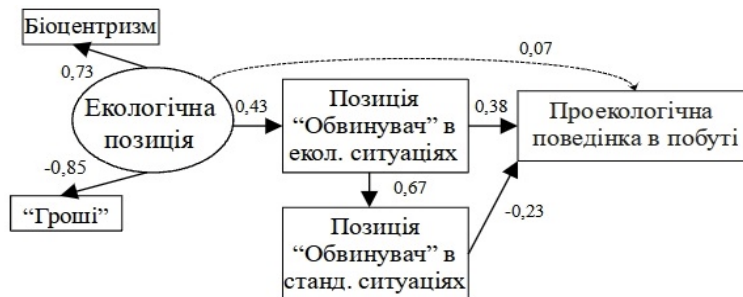

Рисунок 3. Модель впливу екологічної позиції на відстоювання проекологічних норм, норм міжособистісної взаємодії і проекологічну поведінку ($\chi^2/df = 3,20/3$; $p = 0,36$; RMSEA 0,03; GFI 0,99; AGFI 0,97)

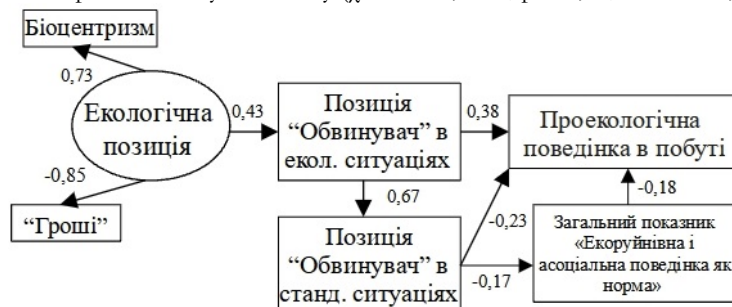

Рисунок 4. Модель впливу екологічної позиції на відстоювання проекологічних норм, норм міжособистісної взаємодії, оцінку шкоди живому і проекологічну поведінку ($\chi^2/df = 6,31/7$; $p = 0,50$; RMSEA 0,04; GFI 0,99; AGFI 0,97)

Як видно з рис. 3, біосферна екологічна позиція підтримує проекологічну поведінку опосередковано через ідентифікацію з обвинувачем в екологічних ситуаціях. Вибір позиції обвинувача в екологічних ситуаціях пов'язаний з готовністю звинувачувати в звичайних ситуаціях міжособистісної взаємодії, яка сама по собі гальмує проекологічну поведінку. Цей результат підтверджує модель на рис. 4, яка, крім описаного, демонструє, що просоціальні норми міжособистісної взаємодії є поштовхом до проекологічної поведінки в побуті, якщо поєднуються з сприйняттям шкоди природі та іншим людям як неприпустимої.

Обговорення. Результати свідчать про те, що домінування біосферних сенсів в екологічній позиції активізує готовність відстоювати в соціумі як норми екологічної відповідальності, так і просоціальні норми міжособистісного спілкування. Прагнення дотримуватися цих екологічно значущих приписів, ймовірно, обумовлено суб'єктивною цінністю природи для людини, усвідомленням наслідків дій людей в природі, Дотримання проекологічних норм позитивно відбивається на орієнтації відстоювати правила міжособистісної взаємодії. Прийняття проекологічних норм, а також просоціальних норм міжособистісної взаємодії, сприяє розгляду шкоди природі та іншим людям як неприпустимого ставлення, що, в свою чергу, підштовхує людину відповідально ставитися до свого екологічного сліду, зменшуючи тиск на екосистеми шляхом екологічно «дбайливих» дій в побуті. Таке оцінювання може бути пов'язано з тим, що люди з «біосферною» екологічною позицією визнають: 1) антропогенний характер екологічних проблем; 2) рівноправність між живими істотами; 3) свою зв'язаність з екологічним співтовариством, тому просто не можуть оцінювати дії і ситуації, що шкодять людині або тваринам, як нормальне явище. Для них таке ставлення, швидше за все, є проявом егоїзму, невігластва або неповаги до іншого життя. За сприйняттям шкоди живим як ненормативної та, скоріше за все, несправедливої, йде усвідомлена екологічна поведінка в особистому житті.

Варто зауважити, що екологічна позиція і прагнення дотримуватися проекологічних норм перетворюють прийняття просоціальних норм спілкування в соціумі в додатковий стимул для проекологічної поведінки. Ймовірно, оцінювання шкоди живим істотам як неприйнятної можна розглядати показником того, що норми, які відстоюються, дійсно стали особистими для людини. Можливо, схильність вимагати від інших дотримання соціальних норм у взаємодії з людьми,

«очищена» від турботи про права інших, негативно відбивається на проекологічній поведінці, оскільки така не є загальноприйнятою в Україні. Одночасно, позитивний зв'язок між вибором позиції обвинувача в ситуаціях різного типу (екологічних і стандартних) може означати, що особистість, яка відстоює інтереси природи та інших тварин, більш готова відстоювати дотримання правил в суспільстві щодо себе або інших людей. Наприклад, через те, що ці загальноприйняті норми гарантують однакові права кожного.

Результати цього дослідження узгоджуються з нашим уявленням, що домінування біосферних сенсів в екологічній позиції пов'язане з оцінкою дій, які шкодять живим істотам, як несправедливих (Басва, 2019). Також отримані результати узгоджуються з іншими дослідженнями. Наприклад, в дослідженні С. Лю і співавторів показано, що нова екологічна парадигма (як комплекс екологічних установок) впливає на персональні проекологічні норми, які, в свою чергу, впливають на проекологічну поведінку (Liu, Zou, Wu, 2018). У ранніх дослідженнях І. В. Кряж встановлено, що, класифікуючи стандартні і екологічні ситуації, тільки 5 респондентів з 67 пов'язували екологічні ситуації «з екологією, їх природоохоронним змістом» (Кряж, 1995а, с.87), для інших більш важливим був міжособистісний аспект в екологічно значущих ситуаціях. У статті І. В. Кряж і К. О. Басвої (2016) вказувалося, що екологічна стурбованість пов'язана з проекологічною поведінкою через позицію «обвинувача» в екологічних ситуаціях, і саме орієнтація на відстоювання проекологічних норм була проміжною ланкою, що обумовлює зв'язок між проекологічною поведінкою і іншими показниками проекологічних норм.

Висновки. Встановлено, що екологічна позиція здійснює опосередкований вплив на проекологічну поведінку – через відстоювання проекологічних норм та просоціальних норм міжособистісної взаємодії. При цьому біосферна орієнтація підсилює готовність захищати норму, що, в свою чергу, посилює оцінку ситуації, в якій завдається шкода природі або людям, ненормальною. Таким чином, реалізація біосферної позиції особистості через прийняття ролі захисника норм справедливості сприяє активації особистої екологічної норми і тим самим підтримує проекологічну поведінку в побуті.

Прийняття просоціальних норм міжособистісної взаємодії стає стимулом для проекологічної поведінки в побуті, якщо воно протидіє зневажанню правами інших, коли ж просоціальна позиція в міжособистісній взаємодії просто прийнята під соціальним тиском

(прагнення не виділятися, слідувати правилам соціуму або небажання бути на місці того, хто шкодить людям), це буде негативно відбивається на проекологічній поведінці в побуті.

Обмеження проведеного дослідження та перспективи подальших досліджень. Головним обмеженням проведеного дослідження є обсяг вибірки, який був недостатнім для перевірки більш складних моделей. У нашому дослідженні прийняття норм вивчалось за допомогою лише проєктивної методики, тому бажано, щоб майбутні дослідження включали додатково опитувальники для вивчення особистих норм. У перспективі, при аналізі проекологічної поведінки, важливо також враховувати показники поведінки в природі.

Список посилань

- Басва К.О. Роль екологічної позиції в визначенні спрямованості екологічної активності і оцінки справедливості взаємодії. Збірник наукових праць «Теорія і практика сучасної психології». 2019. 2(1). С.17-23. http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/part_1/5.pdf.
- Кряж І.В. Особенности репрезентации в обыденном сознании отношений «человек – природа»: дис. на соиск. уч. ст. к.психол.н., спец. 19.00.01. Харьков. 1995. 166 с.
- Кряж І.В. Психология смысловой регуляции экологически релевантного поведения. дис. д. психол. наук. Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина. Харьков. 2013. 435 с. <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10671>.
- Кряж І.В., Басва К.О. Екологічна стурбованість як умова екологічно відповідальної поведінки. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Екологічна психологія. 2016. 7(41). С.180-190. <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i41/20.pdf>.
- Эльстер Ю. Социальные нормы и экономическая теория. THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. 1993. (3). С.73. https://igiti.hse.ru/data/011/314/1234/3_2_2Elste.pdf.
- Ajzen I. The theory of planned behavior. Organizational behavior and human decision processes. 1991. 50(2). P.179-211. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/074959789190020T>.
- Arundati R., Sutiono H.T., & Suryono I.A. Effect of ecological awareness, personal norms and ecological attitude to conservation behavior. Proceedings on Engineering. 2020. 2(2). P.187-196. <http://pesjournal.net/journal/v2-n2/9.pdf>.
- Bronfman N.C., Cisternas P.C., López-Vázquez E., Maza C.D.L., & Oyanedel J.C. Understanding attitudes and pro-environmental behaviors in a Chilean community. Sustainability. 2015. 7(10). P.14133-14152. <https://www.mdpi.com/2071-1050/7/10/14133>.
- Liu X., Zou Y., Wu, J. Factors influencing public-sphere pro-environmental behavior among Mongolian college students: A test of value-belief-norm theory. Sustainability. 2018. 10(5). P.1384. <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/5/1384>.
- Poškus M. S., Pilkauskaitė Valickienė R., & Kuzinas, A. (2019). The effects of descriptive imagery and appeals on emotions and intentions related to pro-environmental behavior. Sustainability. 2019. 11(19). P.5257. <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/19/5257>.
- Qiu W., Zhong Z., & Huang Y. (2021). Impact of perceived social norms on farmers' behavior of cultivated land protection: an empirical analysis based on mediating effect model. International Journal of Low-Carbon Technologies. 2021. 16(1). P.114-124. <https://academic.oup.com/ijlct/article/16/1/114/5874136>.
- Setiawan B., Afiff A. Z., & Heruwasto I. Personal norm and pro-environmental consumer behavior: an application of norm activation theory. Asean Marketing Journal. 2021. 20(10). <http://www.jke.feb.ui.ac.id/index.php/amj/article/view/12923/67546844>.

References

- Baieva, K.O. (2019). Rol ekolohichnoi pozytsii v vyznachenni spriamovanosti ekolohichnoi aktyvnosti i otsinky spravedyvosti vzaiemodii [The role of ecological position to determine the orientation of environmental activity and evaluation the justice of the interaction]. Zbirnyk naukovykh prats «Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii», 2(1), 17-23, http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/part_1/5.pdf. [in Ukrainian].
- Krjzsh, I.V. (1995). Osobennosti reprezentacii v obydennom soznanii odnoshenij "chelovek – priroda" [Specific features of representation in the everyday consciousness the relationship between the person and the nature]: dis. ... kandidata psihol. nauk. Spec.: 19.00.01. Har'kov, 166 [in Russian].
- Krjzsh, I.V. (2013) Psihologija myslovoj reguljacii jekologicheskij relevantnogo povedenija [Psychology of meaning regulation of environmentally relevant behaviour]: Dis. ... dokt. psihol. n. po special'nosti 19.00.01. Har'kov, 2013. 435, <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10671>. [in Russian].
- Krjzsh, I.V., Baieva, K.O. (2016). Ekolohichna sturbovanist' yak umova ekolohichno vidpovidal'noi povedinky [Environmental concern as condition of environmentally responsible behaviour]. Aktual'ni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Ekolohichna psykholohii, 7(41), 180-190, <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i41/20.pdf>. [in Ukrainian].
- Jel'ster, Ju. (1993). Social'nye normy i jekonomicheskaja teorija [Social Norms and Economic Theory]. THESIS: teorija i istorija jekonomicheskij i social'nyh institutov i system, (3), 73-91, https://igiti.hse.ru/data/011/314/1234/3_2_2Elste.pdf. [in Russian].

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S014977279190020T>.
- Arundati, R., Sutiono, H.T., & Suryono, I.A. (2020). Effect of ecological awareness, personal norms and ecological attitude to conservation behavior. *Proceedings on Engineering*, 2(2), 187-196. <http://pesjournal.net/journal/v2-n2/9.pdf>.
- Bronfman, N.C., Cisternas, P.C., López-Vázquez, E., Maza, C. D. L., & Oyanedel, J.C. (2015). Understanding attitudes and pro-environmental behaviors in a Chilean community. *Sustainability*, 7(10), 14133-14152. <https://www.mdpi.com/2071-1050/7/10/14133>.
- Liu, X., Zou, Y., Wu, J. (2018). Factors influencing public-sphere pro-environmental behavior among Mongolian college students: A test of value-belief-norm theory. *Sustainability*, 10(5), 1384. <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/5/1384>.
- Poškus, M. S., Pilkauskaitė Valickienė, R., & Kuzinas, A. (2019). The effects of descriptive imagery and appeals on emotions and intentions related to pro-environmental behavior. *Sustainability*, 11(19), 5257. <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/19/5257>.
- Qiu, W., Zhong, Z., & Huang, Y. (2021). Impact of perceived social norms on farmers' behavior of cultivated land protection: an empirical analysis based on mediating effect model. *International Journal of Low-Carbon Technologies*, 16(1), 114-124. <https://academic.oup.com/ijlct/article/16/1/114/5874136>.
- Setiawan, B., Afiff, A. Z., & Heruwasto, I. (2021). Personal norm and pro-environmental consumer behavior: an application of norm activation theory. *Asean Marketing Journal*, 20(10), <http://www.jke.feb.ui.ac.id/index.php/amj/article/view/12923/67546844>.

Ecological Worldview Position and Personal Norms in the Regulation of Ecologically Significant Behavior

Baieva Karina Olegivna

Post-graduate Student of Faculty of Psychology, V. N. Karazin Kharkiv National University
6 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

Abstract. The work verifies the leading role of the ecological position (I. Kryazh) as part of the process of activating personal norms as a factor of pro-environmental behavior. The ecological worldview position is revealed through giving the "status" the main source of life support for the biosphere or money, which determines different assessments of ecological reality. To study personal norms, the modified Rosenzweig Picture-Frustration Study (I. Kryazh, 1995) was used. The sample consisted of 161 respondents. Structural equation modeling (SEM) techniques were used in testing of regulation models of pro-environmental behavior. It has been revealed that the ecological position has an indirect impact on pro-environmental behavior – through promoting pro-environmental norms and social norms of interpersonal communication. In so doing, the biospheric orientation reinforces the willingness to protect of the norm, which, in turn, enhances the assessment of the situation in which harm caused to nature or people is abnormal. Therefore, the realization of the biospheric position through the adoption of the role of defender of the norms of justice facilitates activation of the personal pro-environmental norms and so that supports pro-environmental behavior at the household. The adherence to pro-social norms of interpersonal communication has become an incentive for pro-environmental behavior at the household, if it opposed the neglect of the rights of others. When the prosocial position in interpersonal communication is just adopted under social pressure (the desire not to stand out, follow the rules of society, or unwillingness to be in the shoes of the accused), this will negatively occur on pro-environmental behavior at the household.

Key words: person, ecological worldview position, personal norms, pro-environmental behavior, regulation of behavior.

Надійшла до редакції 20.03.2021